

NAMIK KEMAL'İN MAGOSA SÜRGÜNLÜĞÜ*

Yard. Doç. Dr. Bedri AYDOĞAN

Çukurova Üniversitesi
Fen-Edebiyat Fakültesi
Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü

ÖZET

Namik Kemal, Vatan Yahut Silistre adlı oyununun sahnelenmesinden sonra halkın coşkunu kapılması üzerine dört arkadaşıyla birlikte yargılanmadan sürgüne gönderilmiştir. Belli bir süre konulmayan sürgünlük ıslah olununcaya kadar devam edecektir. Namık Kemal'in Magosa sürgünlüğü otuz sekiz ay sürmüş, özgürlükçü Velihaht V. Murat'ın tahta çıkışıyla ilan edilen afa sona ermiştir.

Namik Kemal'in mektuplarından sürgünlük yaşamını hakkında bilgi edinilmektedir. Bu bilgileri bazen Namık Kemal doğrudan verir. Bazen de satır aralarından sızar. İlk mektubunda en geniş bilgilerle karşılaşılır. Vapurdan indirilip Magosa'ya getirilişini, konulduğu mezara benzeyen küçük taş hücreyi, ince bir şilte üzerinde geçirdiği geceyi anlatır. Ardından Magosa'yı her yönden tanıtan bilgiler verir. Bu bilgilerden iklimini, coğrafyasını, bitki örtüsünü, taşını toprağını, arı iriliğindeki sivrisineklerini, timsah büyüklüğündeki kertenkelelerini öğreniriz. Magosa'da her şey olumsuzdur. Yaşanacak bir yer değildir. Namık Kemal, burada pek çok kez sıtmaya ve başka hastalıklara yakalanmıştır. Rutubetten de son derece mustarıptır.

Burada bol olan şey zamandır. Başka yapacak bir uğraşı olmadığından zamanını edebiyata ayırır. Birkaçı dışında eserlerinin tamamını bu sürgünlük döneminde verir. Sürgünlükten önceki dönemde şiirleri dışında verdiği tek edebiyat eseri Vatan yahut Silistre'dir. Dolayısıyla bu sürgünlük dönemi bize edebiyatçı Namık Kemal'i kazandırmıştır. Birçok kez hastalanmasına, imparatorluğun merkezi İstanbul'dan, ailesinden özellikle çocuklarından ayrılmasına, çok sevdiği siyaset ve gazetecilikten uzak kalmasına yol açan bu sürgünlük elbette Namık Kemal'i çok üzmüş ve yıpratmıştır. Ancak onun edebiyatla uğraşmasına yol açtığı için de hayırlı olmuş ve edebiyatçı Namık Kemal'i yaratmıştır.

Anahtar Sözcükler: Edebiyat ve sürgün, Magosa ve sürgün, Namık Kemal, Namık Kemal ve sürgün

*Bu yazı Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırma ve Uygulama Merkezinin 4-5 Aralık 2003 tarihinde düzenlediği "Hapishaneler" konulu sempozyumda bildiri olarak sunulmuştur

ABSTRACT

Namık Kemal was sent to exile with his five friends after his play “Vatan yahut Silistre” was stayed is caused public demonstrations. This exile, with no time limit, would continue until he was rehabilitated. His thirty eight year exile in Magosa came to an end with an amnesty after the the crown prince Murat became the sultan.

Namık Kemal’s letters are voluable sources of information on is life in exile.He sometimes given this formation directly but sometimes the neader has to read between the lines. First letter vontains the most extensive information on how he was taken from the ship and brought to Magosa, his cell which looks more like a grave, the night he spent on a thin mattren. Then he depicts Magosa we learn about its climate, geographical position, its plants, mosquitoes as big as bees or lizards which are more like alligators. Everything in Magosa is negative. It is not a place to live. Namık Kemal gets malaria and other diseases. And he is very disturbed by humidity.

What is plenty in Magosa is time.As he has nothing else to do, he devotes himself to literature. He produces almost all of his works here. The oney work he produces before his exile is “Vatan yahut Silistre” Thus, this exile given us the author “Namık Kemal” Undoubtedly, his years in exile have caused him to get illnesses parted him from his loved ones and İstanbul and at the some time from politics and journalism. On the other hand, these hard years made him a very famous writer.

Key words: Literature and exiling, Magosa and exiling, Namık Kemal, Namık Kemal and exiling

Namık Kemal’in Magosa’da geçen sıkıntılı yaşamını konu alan bu yazıda Namık Kemal’in mektupları esas olarak alınmıştır. Çünkü Namık Kemal’in bu dönemi hakkındaki birinci elden bilgilere ancak mektuplarından ulaşabilmekteyiz. Namık Kemal’le birlikte sürgüne giden diğer dört arkadaşından ikisi bu döneme ilişkin anılarını kitap haline getirmişler¹, ancak Namık Kemal böyle bir yola başvurmamıştır. Dolayısıyla mektuplara yansıdığı kadarıyla bu sürgünlüğü değerlendireceğiz.

Namık Kemal 24 Kasım 1870’te Avrupa’dan İstanbul’a döner Sürgüne gönderildiği 1873 Nisanına kadar geçen sürede, 1870’ten beri çıkmakta olan Diyojen ile birkaç kez kapandıktan sonra 1872’de yeniden çıkmaya başlayan İbret gazetesinde imzasız yazılar yazar. Bu yazıların altında bazen başmuharir anlamına gelen B.M. kısaltması yer alır. Siyasetten uzak durmak, yazı yazmamak koşuluyla affedildiğinden açık ad ve imza kullanmamaktadır. Üvey dayısı Mahir Beyin idare müdürü olduğu İbret’te Avrupa’dan da arkadaşları olan Reşat ve Nuri Beyler de yazmaktadır. Namık Kemal aynı dönemde (1872) Hadika gazetesine de yazılar verir. Hadika’da yazdığı yazılar genellikle devlet yönetimini eleştirir özelliindedir (Tansel 1967: 223). Nitekim bu gazetenin kapanma nedeni “adab-ı devlet ü hükümet’e aykırı yayın yapmaktır. Aynı gerekçeyle İbret gazetesi de kapatıldıktan sonra yazarlarının bazıları İstanbul’dan

¹ Namık Kemal, İbret gazetesinde yayımlandığı “Tiyatro” başlıklı yazısında bu konudan şöyle söz ediyor: “Âsâr-ı âcizânemden ‘Vatan yahud Silistre’ ünvanlı oyunun tertib ve ta’lîmi hitâm buldu. Birinci dağ’a olmak üzere önümüzdeki Salı akamı yani Çarşamba gecesi icra edilecektir..

Yine âsâr-ı âcizânemden ‘Râz-ı Dil’ nâmında diğer bir oyun var.” (Yetiş 1989: 46)

uzaklaştırılır. Bu çerçevede Namık Kemal, Mahmut Nedim Paşa tarafından 1872 yılının Ağustos ayında Gelibolu mutasarrıfı olarak görevlendirilir. Mithat Paşanın kısa süren sadrazamlığı zamanında Eylül ayının sonunda Gelibolu'ya giden Namık Kemal bu görevinde uzun süre kalamaz. Üç ayı doldurmadan azledildiğinden 25 Aralık 1872'de İstanbul'a döner. Namık Kemal'in Gelibolu dönüşü sırasında İbret ve Hadika² gazeteleri geçici olarak yeniden kapatılmıştır. Gazete için mesai harcamayan Kemal de bu arada Vatan yahut Silistre adlı oyununu tamamlar³.

1 Nisan 1873'te Gedikpaşa tiyatrosunda Vatan yahut Silistre oynanır. Halk duygulanıp coşkunkluk gösterir ve oyunda geçen "yaşasın vatan" seslenişlerine katılır. İş daha da ileri götürerek "Kemal Bey çok yaşa" diye bağırırlar⁴.

İş bununla da kalmaz, izleyicilerden bir kısmı İbret gazetesine gelir "Var olsun Kemal-i millet!" dileğiyle başlayan bir tezkere bırakırlar⁵. Bu gelişmelere koşturarak Kemal'in Avrupa'dan da arkadaşı olan Nuri Bey bir makale yazarak halkın Kemal'e ve oyununa gösterdiği ilgiden bahseder. 6 Nisan 1873 tarihinde bir bildirimle İbret kapatılır. Kapatılmada 129, 130 ve 131 numaralı gazetelerdeki bazı yazılar etkili olmuştur. Özellikle de Nuri Beyin 131 numaralı İbret'te yer alan yazısı.

Gazetenin kapatıldığı gün olan 6 Nisan 1873'te Namık Kemal ve Nuri Beyler tiyatroyla ilgili kimi konuları görüşmek için Güllü Agop tiyatrosuna giderler⁶. Bu toplantı sırasında önce Kemal sonra Nuri Bey Zaptiye Müşirliğinden çağrılmış ve oradan hapisaneye gönderilmişlerdir⁷. Bu gelişmelerden habersiz olan Ahmet Mithat, İbret matbaasındaki işlerini bitirip akşam üzeri kardeşi Mehmet Cevdet ile Gedikpaşa tiyatrosuna gelirler. Biraz çevreleriyle ilgilendikten sonra localarına girerler. Perde tam açılırken localarının da kapısı aralanmış ve Zaptiye Müşirliğine çağrıldıkları bildirilmiştir. Oraya giden Ahmet Mithat da tutuklanıp hapse gönderilmiştir (A.Mithat 2002: 175). Namık Kemal ve Nuri Beyin tutuklandığını Hakkı Beyin ise arandığını

³ Namık Kemal, İbret gazetesinde yayımlandığı "Tiyatro" başlıklı yazısında bu konudan şöyle söz ediyor: "Âsâr-ı âcizânemden 'Vatan yahud Silistre' ünvanlı oyunun tertib ve ta'lîmi hitâm buldu. Birinci def'a olmak üzere önümüzdeki Salı akamı yani Çarşamba gecesi icra edilecektir..

Yine âsâr-ı âcizânemden 'Râz-ı Dil' nâmında diğer bir oyun var." (Yetiş 1989: 46)

⁴ Vatan'ın oynanmasından sonra halkın gösterdiği coşku konusunda Nuri Bey'in 131 numaralı İbret'te yayımladığı bende(yazı, makale) bakılabilir. Aynı yazıya Akka adlı yarım kalmış anılarında da yer verir (Tarih ve Toplum, S.204, s.328). Bereketzade İsmail Hakkı da 'Yad-ı Mazi'de "N.Kemal Beyin 'Silistre yahut Vatan' adındaki ünlü eseri bir gece Gedikpaşa'da Güllü Agop'un tiyatrosunda sahneye kondu. O gece tiyatrodaki son derece izdiham vardı. Eser, peşpeşe alkışlara garkedildi." diyerek o geceki coşkuyu anlatır (Bereketzade İsmail Hakkı 1997: 42).

⁵ . Mustafa Nihat Özön bu coşku konusunda geniş bilgi veriyor. O, İbret gazetesine gelen halkın bıraktığı teşekkür tezkeresinden ve İbret'in bunu olduğu gibi yayımladığından söz ediyor. Özön, bu tezkereyi alıntılarını (Özön 1976: 5-6-7)

⁶ Güllü Agop tiyatrosunun bir edebi kurulu vardır. Bu kurul tiyatrodaki oynanacak, çevrilecek, yazılıp yazdırılacak oyunlar konusunda karar vermektedir. Bunun dışında tiyatroyla ilgili pek çok başka konuda da görüş belirtmektedir. Hatta Direktör Ali Bey burada Türkçeleri bozuk olan Ermeni oyunculara diksiyon dersleri vermiştir. Edebi kurul Nafia Nazırı Raşit Paşa, Maarif Nezareti Mektupçusu Halet Bey, Düyun-ı Umumiye Direktörü Ali Bey, Namık Kemal ve Menapirzade Nuri Beyden oluşmaktadır.

⁷ Nuri Bey yarım kalan anılarında bu konuyu anlatır. Tarih ve Toplum, S.204 (Aralık 2000, s.9).

orada Ebuzziya Tevfik'ten öğrenmiştir (A.Mithat 2002: 177). Aynı gün tutuklanarak hapishaneye konulan beş sanatçı tutuklanma nedenlerini bilmezler.

Cezaya çarptırılan sanatçıların cezalarını çekecekleri yere özel bir vapurla gönderilmelerine karar verilmiştir. Özel vapur hazır olmadığından 9 Nisan'da Hidiviye posta vapurlarından Mısır'a bindirilerek İstanbul'dan çıkartılırlar⁸. Ne ile suçlandıklarını ve çarptırıldıkları cezayı vapurda kendilerini gidecekleri yere götürmekle görevli olan Binbaşı Bahri Beyden öğrenmişlerdir. Gerekçe olarak gazetecilik ve zararlı yayın gösterilmiştir⁹.

⁸ Ömer Faruk Akün bindirildikleri vapurun adının Fevziye Abdullah Tansel'in söylediği gibi Dikhaliye değil Mısır olduğu konusunda bir düzeltme yapıyor. Bunun doğru okunuşunun da Dakhaliye olması gerektiğini ekliyor (Akün 1972: 377-378).

⁹ Tutuklanıp Büyük Hapishaneye gönderilen beş kişi hapishanede kaldıkları esnada ve daha sonraları neden tutuklandıkları üzerinde düşünmüş ve kendilerince yorumlar yapmışlardır. Öncelikle hepsi haksız ve suçsuz yere tutuklandıklarına inanmaktadırlar. Gerçekten de öyledir. Ne sorgulanmış ne de mahkemeye çıkarılmışlardır. Ayrıca Vatan yahut Silistre'nin sergilenmesi üzerine hepsinin tutuklanmalarına gerek yoktur. Demek ki tek neden bu değildir. Vatan yahut Silistre, yazarının sürgüne gönderilmesinden sonra da oynanmıştır. Hatta Sultan Abdulaziz bu oyunu sarayda kendi huzurunda iki kez oynattırıp izlemiştir (Bk: Göçgün 1999: XXVIII).

Bereketzade İsmail Hakkı edebiyat ve gazete dünyasına yeni girmektedir. Kısa süre önce İbret gazetesine gidip gelmeye başlamış, Namık Kemal'i birkaç kez görmüş, Nuri ve Tevfik Beylerle hiç karşılaşmamıştır. En çok Ahmet Mithat'la görüşmüştür. Yazıya hevesli olduğu için İbret'e gelip gitmekten başka konuyla ilgisi yoktur. Buna rağmen tutuklanıp sürgün edilmiştir.

Nuri Bey, İbret'te yazılar yazmaktadır. Şiirleri, güfteleri ve birkaç tiyatro eseri vardır. Ama o edebiyatçı kimliğinden çok gazeteci ve siyasi kimliğiyle tanınmaktadır. Vatan yahut Silistre oynandıktan sonra İbret'te halkın coşkusunu aktaran bir yazı yazmıştır. Vatan'a bağlı bir ceza verildiyse Nuri Bey bu çerçevede suçlu sayılabilir. Ayrıca Nuri Bey, Yeni Osmanlılar adlı gizli cemiyetin üyesidir. Bu cemiyet ilk toplantılarında farkedilmiş ve üyeleri görevle İstanbul'dan uzaklaştırılmış, bir süre sonra Namık Kemal, Ziya Paşa, Ali Suavi yurt dışına çıkmışlardır. Nuri Bey de yurt dışına çıkıp Hürriyet gazetesinde onlara katılmıştı. Muhafif ve özgürlükçü bir siyasi kimliği vardı.

Ahmet Mithat hapse konulduğunda ve daha sonra çok düşünür ve kendisi için bir suç bulamaz, hele zararlı yayın gerekçesini hiç anlayamaz. Çünkü izinsiz hiçbir eser basturmamıştır. Yazdıklarının hepsi ruhsatlıdır, kendi deyişiyile önceden görülmüş ve kontrol edilmiştir. Üstelik siyasi bir kimliği olmadığını pek çok kez ve yerde belirtmiştir. O önce edebiyatçı ve halk öğretmeni sonra da kitaplarıyla, matbaasıyla evini geçindirmeye çalışan bir esnaf, bir tüccardır. Uzun uzun düşünüp kurban olduğunu şaka yollu arkadaşlarına açınca Namık Kemal, "Evet en çok sana yazık oldu" demiştir.

Ebuzziya Tevfik de Yeni Osmanlılar Cemiyeti üyesidir. Tanzimatın en önemli gazetecilerindendir. Pek çok gazete çıkarmıştır. O dönemde gazete çıkarmak bile son derece riskliydi. Çıkardığı gazetelerin çoğu geçici sürelerle kapatıldı. Gazete çıkarmak için yaptığı izin başvurularının kabul edilmediği de olmuştur. Vatan yahut Silistre meselesiyle bir ilgisi yoksa da sözünü ettiğimiz diğer nedenlerle ve İbret'te olması nedeniyle cezalandırılmıştır.

Namık Kemal için ise fazla bir şey söylemeye gerek. O yaşamını vatan ve özgürlük uğruna adanmış ve bu yolda büyük bir mücadele vermiştir. Açıkça yazamadığı zamanlar başka adlarla yazmıştır. Arkadaşları bu yazılardaki üslup özelliklerine ve görüşlere bakarak, onların Namık Kemal'e ait olduğunu anlayabiliyorlardı. Namık Kemal hiç çekinmeden siyasi eksiklikleri söyleyip yöneticileri eleştirebiliyordu. Bu nedenle mimlenmiş biriydi. Hareket alanı sürekli

Kala-yı Sultaniye'ye¹⁰ geldiklerinde karakol vapuru olan Pesendide'ye nakledilirler ve hiç karaya çıkarılmadan üç gün kalırlar. Dördüncü gün onlara tahsis edilen Hanya vapuru gönderilir ve oraya naklonulurlar. Ebuzziya Tevfik'in adını Kandiye olarak yazdığı (Akün 1972: 379) bu vapurdaki görevliler onların kaçmayacaklarına kanaat getirince güverteye çıkmalarına, vapurda serbestçe dolaşmalarına izin verirler. Tüm görevliler ve subaylar son derece yardımcı olup, saygı gösterirler. Asıl sorumlu Binbaşı Bahri Beyin de tutumu aynı olur. Bu ortamda sanki sürgüne gitmiyorlarmış gibi son derece şen, neşeli ve moralli bir yolculuk yaparlar. Ahmet Mithat ve Ebuzziya Tevfik Rodos'ta vapurdan indirilirler. Vapur Rodos'ta kömür almak için bir gün bekler. Bu esnada vapurdakilerle inenler arasında mektuplaşmalar olur. Kemal, bir gurup tasvirine yer verdiği mektubunu Ahmet Mithat ve Ebuzziya Tevfik'e gönderir. Bu mektup ve tasvir onların iç rahatlığını yansıtmaktadır. Bu iç rahatlığı Rodos-Kıbrıs arasında kaybolmaya başlar. Sabah uyandıklarında vapur Kıbrıs önündedir. Kemal sandalla karaya çıkarılır. Lefkoşa'ya gideceği sanılmaktadır, ama Magosa'ya yönelir. Vapurdakiler de Kemal'in Magosa'ya doğru gittiğini Kıbrıs'ı bilen bir kişiden öğrenirler.

Kemal ve arkadaşları Magosa'nın Lefkoşa'ya göre daha olumsuz bir sürgün yeri olduğunu düşünmektedir¹¹ Namık Kemal bu düşüncesini bir mektubunda Magosa

daraltılıyordu. Bunlar bir yana eğer sebep Vatan yahut Silistre ise zaten asıl suçlu o olmalıdır. Ama sebep gazetecilik ve zararlı yayın olarak gösterilmiştir. Namık Kemal Magosa'daki ilk mektubunda diğerleri gibi davranarak suçlarını düşünür, araştırır. Kendi dışındakilerini tek tek ele alır ve suçsuzluklarını ortaya koyar. Suçsuz oldukları noktasında, bu noktada ortaya koydukları kanıtlarda ve konuyu değerlendiriş biçimlerinde hepsinin görüşleri arasında tam bir uyum vardır.

¹⁰ Kala-yı Sultaniye, Biga sancağının merkezi olan kasabadır. Kâmûsu'l-A'lâm'da bu konuda geniş bilgi bulunmaktadır. Şemsettin Sami, Kâmûsu'l-A'lâm, İstanbul 1306(1889). Eserin tıpkıbasımı Kaşgar Neşriyat tarafından 1996 yılında Ankara'da yapılmıştır. Bilgi için bu tıpkıbasım özelliğindeki yayının 5. cildinin 3685-3686. sayfalarına bakılabilir.

¹¹ Kemal ve arkadaşları bu konuda haklıdırlar. Osmanlı sınırları içinde nam salmış bazı sürgün yerleri vardır. En zorlu sürgün yeri olarak adalar ve orada yer alan kaleler seçilmişlerdir. Akka, Magosa, Malta ve Rodos Osmanlı'nın en güç koşullara sahip olan sürgün yerleridir. Buralara gerçekten en ağır ve en çekinilen suçlular gönderilmektedir. Pek çok ünlü kişi, sanatçı, devlet adamı da buralarda ıslah edilmeye çalışılmıştır. Namık Kemal ve arkadaşları bu en meşhur sürgün yerlerine dağıtılmışlardır. Magosa'da Namık Kemal en azılı suçlularla birlikte kaldığını belirtir. Hatta dünyada hiçbir yerin kabul etmediği Babi'lerin önemli önderleri bile Magosa'dadır. Bu yüzden Namık Kemal'in Magosa'da rahat bir yaşantı sürdüğü düşünülmemelidir. Bu konu yeterince bilinmediğinden "O hapislik mi, sürgünlük mü yaşadı ki?" deyip Namık Kemal'in Magosa sürgünlüğünün son derece rahat geçtiğini, içki içip, gezdiğini düşünen ya da zannedenler olmuştur. Fevziye Abdullah Tansel de Namık Kemal'in "çürütücü bir zindan hayatı" sürmediğini, hatta Magosa döneminin Avrupa'daki yaşamından daha "müreffeh" olduğunu söylüyor (Tansel 1967: XXIX). Buna karşılık aynı Fevziye Abdullah Tansel Mukaddeme-i Celal'den şu satırları da alıntılıyor: "Âsar-ı âcizânemden neşrolunduklarını beyan ettiğim tiyatrolar Gülnihâl, Âkif Bey ve Zavallı Çocuk'tur ki Magosa düzeh-i dünyevîsinde bulunduğum sırada tab'edilmişler idi. O vakitler ise menfi bulunanların namları da kendileri gibi bir kal'adan dışarı çıkmamağla mahkûm olduğu için hiçbirine imzâ konulmak mümkün olmadı." (Tansel 1967: 289) Tansel'in ilk görüşüyle alıntıkiler çelişiyor. Namık Kemal Magosa'yı cehennem olarak niteliyor.

ve Akka için “*Magosa, Akkâ gibi ufûnet ve kerâhetlerine nazaran rûy-i arzın kurtlaşmış iki çibani denilmeğe lâyık olan yerler*” nitelemesini yaparak ortaya koyar (Tansel 1967: 237). Aynı mektupta Magosa hakkında başka pek çok bilgiye daha yer verir. Bu bilgiler Magosa’yı her yönüyle tanıtan bilgilerdir. Bir kısmı Magosa’nın coğrafyasına ve iklimine yöneliktir. Namık Kemal’in üç yıl yaşadığı yeri ve oraya ilişkin duygularını anlatması açısından bu mektup son derece önemlidir.

İlk olarak

“*Pencereden bakıp da sahrâlar dolu harâbelerini, dağlar parçalanmışçasına taş yığınlarını gördükçe, Sûr-ı İsrâfil çalınmış, fakat ben işitmemişim zannediyorum*” (Tansel 1967: 238) diyerek Magosa’nın doğal yapısından söz eder. Kaldığı kaledeki evleri mezara, içindeki insanları ölüye, giysilerini de yırtık kefene benzetir. Olumsuz hava ve iklim koşulları nedeniyle Kıbrıs halkını gerçek bir mücahit olarak görür.

“*Çünkü havasından dört tarafa eslâha-i cedîde sadâsı kadar mütenevvi’ ilel-i mühlike dağılıyor ve hattâ içlerinden en hafifi olan ısıtma bile insanı, şîşhâne kurşunu kadar sîr’atle öldürüyor.*” (Tansel 1967: 238)

Namık Kemal, bu olumsuz iklim ve doğa koşullarına ek olarak, her şeyin Londra’dan bile pahalı olduğu tespitini yapıp, halkın yoksulluğunu, bu yüzden arpa ekmeğini bile zor bulduklarını anlatır. Suyu için de şu belirlemelerde bulunur:

“*Kuyulardan çektilirip de içtiğimiz sudaki şâb ile küherçileyi bir yere toplasalar, Mısır Çarşısı’nu değil, Kâhire’nin barut-hâneleri ile Tanta mevlidi’nin*

Namık Kemal, Celal Mukaddemesinin bir başka bölümünde Vatan yahut Silistre oyunundan söz ederken Magosa’daki durumunu çok daha net olarak ortaya koyar:

“... Bunda bendenizin hakkım olabilecek bir meziyet varsa o da evlâd-ı vatanın mefâhir-i kahramânisine meddah olmak istediğim için birkaç garaz-kârın te’vilâtıyla 38 ay bir zindan-ı ibtilâda ve vatanın harabına çalışmış gibi çifte karakol altında baykuşlara, yılanlara refik-i iğtirâb ve sıtmalara, hummalara hedef-i tecrübe olmaktan ‘ibaret kalır (Yetiş 1989: 350).

Tansel konuya sadece para açısından yaklaşmış. Evet, para bir refah getiriyor, ama birçok sorunu çözmüyordu. Yukardaki satırlarda görüldüğü gibi para, Kemal’in defalarca sıtmaya yakalanmasını engelleyemedi. Aslında Namık Kemal para işlerinden anlamıyor ve bu işleri uşağına bırakıyordu. Midilli’de de çoğu kez parasına el sürmemiştir. Uşağı ise, Magosa’ya bazen para bazen de borç bırakıyordu.

İşin bir de İstanbul cephesi vardır. Ali Ekrem Bolayır anılarında babası sürgündeyken ne kadar sıkıntı çektiklerini çok açık bir biçimde anlatır. Veliâht Murad’dan yardım aldıkları dönemde rahat yaşadıklarını, ama bu yardım kesilince büyük bir geçim sıkıntısına çektiklerini, konaktan eve evden kulübeye düştüklerini, sefalet içinde yaşayıp haftada iki gün üç öğün yalnız zeytin ekme yediklerini anlatır. Rüştiyeye başladığı zaman okula biraz zeytin ekme ve en çok biraz kuru pilav götürdüğünü, sefer kasesinin bile olmadığını söyler.

Bu işin yalnızca maddi yönüdür. Manevi sıkıntıları daha büyüktür. Ailede de büyük kopmalar olmuştur. Ali Ekrem annesiyle, ablası Feride dedesiyle kalmaktadır. Annesi dedelerine pek gitmemektedir. Dedesinin de maddi durumu parlak sayılmaz. Neticede bir memurdur. Bazen aylıklarını çok gecikmeli almaktadır. Sonuçta bir bedel ödenmektedir. Bu bedeli yalnızca Namık Kemal’in ödediği de düşünülmemelidir. (Bu konuda geniş bilgi için bk: Ali Ekrem Bolayır 1991:s.35,36,41)

şâhid-i pazar olan çingânelerini, asırlarca idare eder. Evvel ağızdaki acılığı def için raki üzerine su içiyorduk; şimdi bi'l'akis su üzerine raki içiyoruz.” (Tansel 1967: 239)

Namık Kemal, havası ve suyundan sonra sözü Magosa'nın böcek, sürüngen ve kuşlarına getirir:

“Buranın nevâdirinden olmak olmak üzere devlet-i dünya kadar müzeyyen, bîvefâ eviddâ kadar zehr-âkin yılanları var. Hele kertenkelelerini Peder Paşa hazretlerinin şerik-i mihnetleri olan olan Emin Beyefendi timsah zannetmiş; fakat bendeniz cesâmetlerine, zarâfetlerine, u'cûbe-i kıyâfetlerine, eğilip bükülmekte ve insanın yüzüne baktıkça ağızlarını kulaklarına değdirmekte hâletlerine, bir taraftan koğuldukça diğer taraftan baş göstermekte mahâretlerine nazaren, dünyada dört ayaklı birçok Lâstik Sa'îd peydâ olmuş kıyâs ediyorum.

Bundan başka, eâlimizin haremlerindeki Hadım Ağaları'ndan, selâmlıklarındaki musîbet dellallarından ziyâde kargası, baykuşu var.” (Tansel 1967: 239)

Namık Kemal,

Fâresi zümre-i küttâb gibî nâ- mahdûd

Pîresî leşker-i küffâr gibi bî-pâyân” (Tansel 1967: 239)

beytiyle de Magosa'nın faresi ve piresinin sınırsız sayıda olduğunu belirtir¹². Bunlara ek olarak sivrisinek ve tatarcıkların da insanın hatırını hemencecik sorduğunu söyledikten sonra bitki örtüsüne geçer. Bu bakımdan da görüntü olumsuzdur. Hanzel ve mugeylanlarıyla bir çöle yarışır özellikte bitki örtüsüne sahiptir. Bu coğrafya ve toprak yapısından da daha iyi bir görüntü beklemek zaten olası değildir.

Kemal, son olarak Ada'nın madenlerden yana da nasipsiz olduğu üzerinde durur. Kayda değer bir maden yoktur ama başta da söylediği gibi bolca taş ve kaya vardır. Bunların en ufak parçası insana “işkence” etmekte bir “cellat” ayarındadır. Toprağının İran çöllerinden Magosa'ya atıldığını düşünen Kemal, “göz çıkartmakta kızgın milden geri kalmıyor” diyerek kendince en temel özelliğini belirler.

¹² . Namık Kemal Magosa'nın hayvanlarından Mes Prizons Muahezenamesinde de söz ediyor.

“Hele karınca beslemek hususu başıma geldiğinden midir nedir pek zevkime gitti. Benim burada bir alay karıncalarım var. Yazıdan okumadan kesel geldiği zamanlar yanımda kimse bulunmazsa onlarla eğlenirim. Hattâ geçen gün ben yanbaşılarında iken o 'aceze gayretinin misâl-i zî-hayatı olan hayvancıklar koca bir sinek ölüsünün sürüye sürüye deliklerinin ağzına götürdüler. Kendilerinin güç ile sığabildikleri menfezden bin türlü himmetlerle koca sineği geçirmeğe muvaffak oldular! Ben de iki saat kadar onları seyrettim. Sivrisinekten şikâyette de Silvio'yu haklı buluyorum. Fakat kendini öldürecek veya çıldıracak mertebe şikâyette değil. Mübârekler burada insana göz açtırmıyorlar. Şimdi şu yazıyı yazarken vücudumu yoklasalar üzerinde lâ-akal otuz kadar sivri sineğin yarası bulunur. Yara dediğime ta'accüb etme! Bunlar İstanbul'da gördüğümüz sivri sinek kabilinden değil, bayağı her biri ufak arı kadar; soktukları yer kanıyor, bakla kadar şişiyor. Veca' sâ'atlerce sürüyor.

Zannederim ki sıcağın şikâyet etmekte benim hakkım Silvio'dan ziyadedir. Bu sene havalar ehvence geçti ise de geçen sene bir duvara iki karış kadar yaklaşmak bayağı ateşe girmek hükmünde idi.” (Yetiş 1989: 246)

Namık Kemal'in ilk izlenimlerinin ve bu yolda aktardıklarının hiç de iç açıcı olmadığı görülüyor. Onun verdiği bu bilgiler, doğal çevre, iklim, hava ve su açılarından Magosa'nın yaşanacak bir yer olmadığını ortaya koyuyor.

Namık Kemal mektuplarında kaledeki yaşayışa ve duruma da dikkati çeker. Bu noktada da, yaşadığı, gördüğü, tanık olduğu olay ve durumlar iç açıcı değildir. Namık Kemal kaleye geldiği ilk gün mezar gibi bir yere konulur. Kaleyi de bir bütün olarak mezara benzetir zaten. İçindeki evler için de mezar niteliğinde bulunur. Orada yaşayanları yırtık kefenleriyle mezara girmiş ölümlere benzetir.

Kendisiyle ilgili açık bir şey söylemezse de bu niteleme ve benzetmelerden kendisini de mezara konulmuş olarak gördüğünü çıkarabiliriz. Daha sonraki mektuplarında diri diri mezara gömüldüğünü doğrudan söyler. Karakteri gereği güçlü görünür, güçlüdür de. Bu nedenle kendisine değil, kalede yaşayanlara acır. Onun da aynı koşulları paylaştığını düşünürsek durumunun iç acıcı olmadığını rahatlıkla söyleyebiliriz.

Namık Kemal mektuplarında kaleye gelişini de anlatır. Bir süvari yüzbaşı, dört süvari ve iki topçu erinden oluşan yedi kişilik bir gözetim birimi kendisine eşlik eder. Bu büyük güvenlik önlemleri yolda kaçmaması için alınmıştır¹³. Konulduğu yerin özelliğini *"Buraya geldim; heman o gece, asker için yapılmış, tamam mezar kadar bir yere tıktılar."* (Tansel 1967: 247) cümlesinden öğreniyoruz. Kapının önüne iki de nöbetçi konulmuştur. Kemal ilk gecesini geçirdiği "mezar"ı, kendi durumu ve duyguları hakkında kısa bir bilgi verir:

"Altım taş olarak, üzerinde bir hasır ile, bir asker fanilâsı var idi. Sonradan fanila inceliğinde bir de şilte getirdiler. Setremi yastık, paltomu yorgan ettim; fâsılasızca dokuz saat rahat rahat uyudum;" (Tansel 1967: 247)

Odasına ilk geldiği zaman Namık Kemal durumunu ve yaşadıklarını değerlendirmiş, duygularını mektuplarına, bu yolla yakınlarına, sevenlerine aktarmıştır. Çektiği sıkıntılar onun inandığı yoldaki gücünü ve kararlılığını pekiştirmiş, kendisine olan güvenini artırmıştır. Yaşadıkları, yürüdüğü yola ve inandıklarına ne kadar sadık kaldığını denediği bir mihenk taşı olmuştur. Başına gelenler nedeniyle hiçbir üzüntü ve pişmanlık duymamaktadır. Yürüdüğü yolda karşısına çıkacak zorlukları başından beri bilmekte ya da en azından tahmin edebilmektedir. İlk gece hiç uyanmadan dokuz saat uyuması üzüntü ve pişmanlık duymayışının ve endişesizliğinin bir göstergesidir. Boru sesleri, askerlerin hareketliliği bile Namık Kemal'i uyandırmamış, hatta öldüğü

¹³ Namık Kemal'in kaçma olasılığı ya da isteği var mıdır konusu üzerinde durmak gerekir. Osmanlı devletinde aydınlar ve sanatçılar üzerinde baskılar olmuş ve bunun sonucunda kaçanlar da çıkmıştır. Namık Kemal ve arkadaşları da daha önce muhalif olduklarından Avrupa'ya çıkmışlardır. Bu nedenle bir kez daha kaçabileceği düşünülebilir. Ancak o an için içinde buldukları durum kaçmaları için isteseler bile uygun değildir. Çünkü beş arkadaş kader birliği yapmak zorundadırlar. Karakter ve ahlaki özellikleri hiçbirinin diğer arkadaşlarını zor durumda bırakacak bir davranış ve eylemde bulunmalarına uygun değildir. Hepsi birbiriyle sıkı bir kader birliği içine girerler ve bu konuda birbirleriyle iyice kenetlenmişlerdir. Hiçbiri bireysel bir kurtuluşu düşünmez. Böyle bir tutumu hepsi en büyük onursuzluk ve şerefsizlik sayarlar.

kuşkusu yaratmıştır. Bunun da nedeni daha önce burada sürgün olan Emin Beyin tepkisidir¹⁴.

Namık Kemal bir başka eserinde daha odasından söz eder. Merdiven altındaki karanlık odayı bu mektubunda da mezara benzetir. Ona göre Magosa bütünüyle harabe gibi bir yerdir. Kale topçuları için yapılmış olan bina oturulmaya uygun değildir. Namık Kemal burada bir müddet oturmak durumunda kalmıştır.

“Mahbesimin, ‘kışlanın iki dirseği arasında yapılmış bir penceresi, bir de eğilmeden girilmesi muhâl bir kapusu var idi. İçine girdim. Kenardaki taş dirseği üzerine yorgana benzer bir şilte serdiler; bir tarafına da çârşaf inceliğinde bir yorgan, bir tarafına şilte kalınlığında bir yastık koydular.’ ; Ben ise o câme-ha’b-ı huzur üzerine uzandım. Baktım ki odanın tülû boyuma göre yapılmış, her taraf toprak. Bir cihette iğne deliği kadar menfez yok. Âdetâ yeryüzünde bir lahd içindeyim.” (Tansel 1967: 254)

Genel olarak Magosa, kale ve kaldığı ev çok uygunsuz da olsa, Namık Kemal bulunduğu yere uyum göstermeye çalışır, moralini yüksek tutar. Öte yandan vatan, özgürlük yolunun çeşitli engellerle dolu olduğunu bilir. Bu yola girenlerin böyle sıkıntıları kabul etmeleri gerektiğinin farkındadır. Bununla birlikte zaman zaman evinin değiştirilmesi için girişimlerde bulunur. Veys Paşa zamanında İstanbul’a bu dileğini iletmıştır. Şirvanizade Rüştü Paşa sadrazam olunca Namık Kemal, onun oğlu Hakkı Beyin kendisine yakınlık göstermesine bakarak ümitlenir. Ev konusunda bir cevap beklemektedir. Hakkı Bey yazdığı mektubunda şunları söyler:

“Evvelâ arkadaşlarım zarûrette kalmamak; sâniyen bir eve çıkıp oturabilmek. Bu ikinci mürrâcaat zaten kararlaştırmış olduğumu, şu arzıma takdim eden zât, zâten tebşîr etmiş idi. Postayı bekliyorum, eğer kararlaştı ise febihâ! Kararlaştımadı ise, himmet, memlekete sarf buyurulmalıdır; çünkü, bulunduğum yerin rutûbet ve bürûdetinden vücutce fevka’-lgâyê muztaribim. Şu iş kararlaştınca, bayağı hayatım kurtarılmış olur.” (Tansel 1967: 281)

Görüldüğü gibi Namık Kemal kaldığı yerden şikayetçidir. Soğuk, rutubet gibi olumsuz koşullar onu daha da sıkıntıya sokmuştur. Sağlığı açısından kaygılıdır. Veys Paşa ile Rüştü Paşaya bir dilekçe göndermiştir. Oradaki üslubunun biraz sert olduğunu düşündüğü için mazur görülmesini ister. Bu ev işinin kendisi için ne kadar önemli olduğu *“Hele şu eve oturmak hâsıl olur ise, şimdilik nefsimce en büyük bahtıyarlıklardan olur.”* (Tansel 1967: 281) demesi gösteriyor.

Namık Kemal’in Magosa hakkında aktardıkları genellikle olumsuz izlenimlerdir. Magosa hakkında olumlu sözler yazdığı da olmuştur. Kızı Feride’ye yazdığı bir mektubunda bunu görüyoruz:

“Ben burada o kadar rahattayım ki ta’rif edemem. Her akşam denize giriyorum; Magosa’da bir koca liman var; beyaz kum içinde.. İnsan, Unkaparı’ndan

¹⁴ Bursalı olan Emin Bey, Mabeyn-i Hümayun başkatiyken görevinden uzaklaştırılıp Kıbrıs’a sürülmüştür. Emin Bey önceleri kalenin dışında kalmaktadır. Kalenin içine alındığı için çok huzursuz olmuş, hatta inme incek kadar korkmuştur. Namık Kemal bu olaya işaret ediyor. Duruma ve kişiye göre kalenin içine alınmak bile bu kadar etkileyici ve korkutucu olabilmektedir.

Galata'ya kadar bir gidiyor, yine deniz, boğazına kadar çıkmıyor.. Hele bilsen, o beyaz kum, suyun içinde ne güzel görünüyor.. Tıpkı tıpkısına, sizin İstanbul hanımefendilerinin yaşamak altında parlayan çehreleri gibi..” (Tansel 1967: 288)

İnsanın psikolojik durumu ile olaylara bakışı arasında bir koşutluk olması doğaldır. Kemal kızından mektup aldığı için sevinmiştir. Üç yeni oyun yazdığı için de mutludur. Bu çevreye bakışını değiştiriyor. Daha önce Magosa'nın olumsuzluklarını anlatmış ve yakınmıştı. En çok üzerinde durduğu hususlar ise iklim ve doğal çevreye ait olumsuzluklardı.

İlk günlerdeki alışma devresinden sonra Namık Kemal'in Kıbrıs'taki yaşamı biraz daha olağanlık ve düzenlilik kazanmıştır. Mektuplar aracılığıyla ailesi ve dostlarıyla iletişim kurmaktadır. En büyük sıkıntısı gazetelere ulaşmadaki güçlüktür. Bu nedenle siyasi ve edebi havayı koklayamamaktadır. Buna karşılık istediği kadar verimli olmasa da edebi çalışmalarını sürdürmektedir.

İstanbul'dan ve başka yerlerden çeşitli gereksinimlerini karşılamaktadır. İçki de bunlar arasında önemli bir yer tutar. Mektubunda bir cins Kıbrıs mantarı olan Kafkarit ısmarladıklarını yazıyor. Şarabı da Limasol'a sipariş etmişlerdir¹⁵. Bütün bunlar Ada'ya uyum sağladığını gösteriyor. Ancak haşerat konusunda şikayetleri sürmektedir.

Kıbrıs'ta mutasarrıf olan Veys Paşa, Namık Kemal'in ailesi ile haberleşmesinde kolaylık sağlamıştır. İlk olarak İstanbul'dan gelen uşağıyla, kaymakam ve bir subay gözetiminde konuşmuş, uşağa bir de açık mektup vermiştir¹⁶. Özel bir görüşme olanağı tanınmasa da bir adım atılmıştır. Bu adım dolayısıyla Veys Paşaya teşekkür için bir mektup yazar ve çektiği sıkıntılar nedeniyle üzülmeyi, İstanbul'a dönmek gibi bir arzu duymadığını belirtir. Veys Paşadan özellikle gazete ister. Okunmuş gazetelere bile razıdır. Magosa'ya vapur on beş günde bir uğradığından Lefkoşa'dan gelen okunmuş gazeteler daha taze kalmaktadır.

Veys Paşanın oğlu Zeynelabidin Reşid'in Kıbrıs'a geleceğini Veys Paşanın muavini Mustafa Efendiden öğrenen Kemal çok sevinir. Zeynelabidin Reşid'e yazdığı mektupta kendisi gelemese Reşid'in Magosa'ya gelmesini istediğini söylüyor. Bu cümleden Kemal'in kaleden ayrılabilirdi anlamı çıkabilir. Ancak Kemal'in kaleden çıktığına dair pekiştirici bir bilgiye rastlayamadım. Sadece kızına yazdığı bir mektupta denize girdiğini söylemişti. Zeynelabidin Reşid'in İstanbul'dan bir şey isteyip istemediği sorusuna ise *“Bir şey istemekliğimi teklif buyurmuşsunuz. Bir şeye muhtâcım;*

¹⁵ Ömer Faruk Akün, Fevziye Abdullah Tansel'in Limasol olarak verdiği kazanın adının Kemal'in mektuplarında Limson olarak geçtiğini belirtiyor. Tansel'in bir açıklama yapmadan Limson'u o zaman yabancıların bugün bizim kullandığımız biçimiyle Limasol'a çevirmesini eleştiriyor (Akün 1972: 415).

¹⁶ Namık Kemal bir mahkum olduğundan mektupları denetlenmektedir. Bu nedenle mektuplarını aracı kişilerle, iç içe zarflara koyarak elden göndermektedir. Bu gizli olarak yapılan mektuplaşmadır. Aracıların mektupları okumaması için alınmış bir önlemdir. Bir de açık olarak yapılan mektuplaşma vardır. Bu mektuplar resmi makam ve kişilerin denetlemesine açıktır. Bu nedenle zarflar kapatılmadan verilmektedir. Burada sözü edilen mektup da böyle bir mektuptur. Kaymakam önünde verildiğinden zarf kapatılmamıştır.

o da mevadd-ı havâdis..Mükemmel, mufassal isterim..” diye yanıt veriyor (Tansel 1967: 266). Kemal’i en çok yalnızlık ve dostlarından doyurucu haber alamaması üzüp yıpratmaktadır. Beklenti ve istekleri maddi değil manevidir.

Bir süre sonra Veys Paşa Kıbrıs’tan ayrılır. Bu ayrılık bazı sıkıntıları da beraberinde getirdiğinden Kemal’i çok üzer. Kendisine hayat veren gazeteler gelmez olmuştur. “*Veys Paşanın infisâlinden beri, gazete görmekten bütün bütün mahrum gibiyim*” (Tansel 1967: 292) sözleri bu konudaki sıkıntısını ortaya koyuyor. Posta gelince oradan çıkacak gazeteler için müteşekkir olacağını belirtiyor. Yeni atanan Nazif Paşaya yazdığı kutlama mektubunda Kemal, bu sıkıntılarını dile getirir. Ayrıca Veys Paşanın kendisiyle konuşmaktan, ilişki kurmaktan çekinmediğini söyler. Nazif Paşayla görüşmekten memnunluk duyacaktır. Kemal, Nazif Paşayı görmekle İstanbul’a gitmiş kadar sevineceğini de söyler (Tansel 1967: 292). Tabii bu ilişkide Nazif Paşanın tutumu belirleyici olacaktır. Suçu olmasa da neticede Kemal bir mahkumdur.

Namık Kemal’in Magosa’daki yaşamı genellikle sıkıntılı geçmiştir. Kemal büyük bir maddi sorunla karşılaşmaz. İstanbul’dan Veliaht V. Murat tarafından destek almakta, babası da kendisine birçok konuda olduğu gibi maddi konularda da yardımcı olmaktadır. Sürgündeki diğer arkadaşları maddi açıdan daha çok sıkıntı çekerler. En çok sıkıntı çekenler Akka’da olanlardır. Bir mektuplarında eti unuttuklarını, et yerine işkembeden başka bir yiyecek görmediklerini yazarlar. Kemal onlar için üzülmü ve elinden geldiğince yardımda bulunur. Rodos’takiler ile Kemal, Nuri ve İsmail Hakkı Beylere paraca yardım ederler. Buna ek olarak Kemal Tasvir-i Efkar matbaasını satın parasını Akka’ya göndermek ister, ama bu gerçekleşmez. Belki de buna gerek kalmamıştır. Namık Kemal’in matbaayı satın arkadaşlarına yardım etme düşüncesi, onların birbirlerine ne kadar sıkı ve candan bir sevgiyle bağlandıklarını göstermektedir.

Namık Kemal Magosa’ya geldikten on dört ay sonra Hüsnü Paşaya yazdığı bir mektupta sorunlarının bitmediğini, çok ıstırap çektiğini anlatır. Kıbrıs mutasarrıflarının iyi tutumu karşısında geçici olarak rahat ve huzura kavuşur. Ancak bu kişilere bağlıdır ve sürekliliği olmaz. Hâlâ kaçabileceği endişesi ile aşırı baskı altında tutulmaktadır. Vaktiyle Kıbrıs’ta sürgün olarak bulunan Hüsnü Paşa şimdi Zaptiye Müşiri olmuştur. Bu yeni görevini kutlamak için Hüsnü Paşaya yazdığı mektupta Kemal sıkıntılarının ne derece arttığını ve ruh durumunu ortaya koyuyor:

“Kulunuzun fermanında kal’ebend olduğum ve kal’ebendlik nizâmına tevfiķan muâmele görmekliğim musarrâh iken, burada bulunan kâtillerden ve hattâ Bâbiler’den şeni’ tutularak, tevkîf-i askerî tahtında bulunuyorum. Nizâmât-ı askerîye’nin şiddeti ve kışlanın rutûbeti, havanın zâten der-kâr olan vahâmetine münzam olarak, arada sırada şedit şedit keyifsizliklere uğramaktayım. Allâh bilir ki, yine kalben münkesir değilim; fakat vücûdüm tahammül (İki kelime bozulmuştur.)...

Vaktiyle ordular batıran zâtlar buraya nefyedilmiş, yine tevkîf-i askerî (iki kelime bozulmuştur), böyle muhâkemesizce bir yere gönderilen adamın, bu derece tazeyik olunmasına ne İslâmiyet, ne insâniyet, ne hükümet kâ’il olur zannedirim.

Eğer firârımdan ihtirâz buyuruluyor ise, onu, iki delil ile te’min edebilirim. Evvelâ kulunuz öyle bir şeni’ayı irtikâp edip de, şerîk-i felâketim olan dört arkadaşımı belâ içinde iken, belâ-ender-belâ hâline düşürecek kadar denî olmadığımı, Efendilerimiz de tasdik buyurlar sanırım. Sâniyen ondört aydanberi bu hâl içinde iken, muhâfazama

me'mur olanlarca öyle bir işe kalkışabileceğimden zerre kadar şüphe verecek bir harekette dahi bulunmadım. Firar niyetinde bulunmuş olsa idim, böyle bir zindân-ı belâ içinde ondört ay bekleyecek kadar ahmak veya korkak olmadığımı da, âsâr ü ef'âl-i kemterânem gösterebilir. Bu kadar tafsilâtın neticesi olan hulâsa-i murâd-ı kemterânem, sair arkadaşlarım gibi (İki kelime bozulmuştur.) ve kal'ebendlik nizâmı ne ise ona göre muâmele görmekliğim husûsunda, emr-i âlî-i müşîrânelerini istid'âdan ibârettir.

İstid'â-yı kemterânem nizâm ü insâfa mugâyir ise, tervic buyurulmasın. İ'dâm ile mahkûm isem, kulunuzca böyle rutûbetçe tesmim ve habs ile tazyik olunarak ölmekten, kurşuna dizilmek evlâdır." (Tansel 1967: 298-9)

İdarecilerin tutumuna bağlı olarak zaman zaman rahat günler de geçiren Kemal'in bu mektubu çok sıkıntıda olduğunu gösteriyor. Neredeyse isyan noktasına gelmiştir. Bir kez daha ağır koşullardaki hapislikten şikayet eder. Rutubet onu yavaş yavaş zehirlemektedir. Sinek ve sıtma en çok uğradığı belalar arasındadır. Sık sık hastalanıp yatağa düşer. Bu durumda edebi çalışmalarını sekteye uğrar. Bazen doktor yazı yazmasına bile izin vermez. Hatta bir keresinde hastalıktan ve yitirdiği iki arkadaşının üzüntüsünden kör olma tehlikesiyle karşılaşır.

Magosa, Namık Kemal için pek çok yönden bir çöl kuraklığındadır. Gazete bulmakta güçlük çeker. İsteddiği kitaplara ulaşması zaman alır. Oysa eserlerini yazmak için kitaba gereksinimi vardır. Bunu sağlamak için arkadaşlarına başvurur, İstanbul'a, Avrupa'ya sipariş verir. Magosa'da onun en büyük tesellisi kitaplar ve dostlarından aldığı mektuplardır. "*Kâğıdımın kısalığına bakmayınız; cevap-nâmelerinizi uzun isterim; çünkü zannıma göre burada aldığımız mektuplarla konuşacağız.*" (Tansel 1967: 319) yazması en önemli iletişim aracının mektuplar olduğunu açıkça ortaya koyuyor. Recaizade Mahmut Ekrem'in mektubu için üç sahifecik demesi çok uzun mektuplar beklediğinin, buna gereksinim duyduğunun bir ifadesidir (Tansel 1967: 344). Kızından mektup aldığında sevincini çok açık ve samimi olarak gösterir. Kızına yazdığı otuz sekiz mektubun hepsinde bu sevinç görülmektedir.

Namık Kemal'in suçsuz yere Magosa'da otuz sekiz ay geçirmesi fiziksel ve ruhsal yönden kendisini yıpratmıştır. Ancak ruhsal yönden direnç göstermeye çalışır. Bu hem karakterinin güçlülüğünden hem de yakınları ve dostlarının kendisine olan desteğinden kaynaklanır. Ona direnç veren çok önemli bir şey de edebiyattır. Namık Kemal Magosa'da edebiyatla sıkıntılarını hafifletmiştir. Edebiyat aracılığıyla düşüncelerini halkla paylaşmış ve onlara bu araçla yol gösterici olmaya çalışmıştır. Magosa sürgünlüğünün Kemal'e en büyük katkısı edebiyatla uğraşma olanağı sunması olmuştur. Gerçekten de Kemal edebi ürünlerini çoğunu bu otuz sekiz ay içinde verir.

Namık Kemal kendi için değil vatani ve toplumu için yaşayan biridir. Buna bağlı olarak onun değerler sıralamasında edebiyat ilk sırada yer almaz. Vatan, din, siyaset ve gazetecilik edebiyatın önünde yer alır (Tansel 1969: 337). Çünkü edebiyatın etki ve katkısı dolaylıdır. Oysa Namık Kemal doğrudan halka ulaşmak ister. Bu noktada siyaset ve gazetecilik daha etkindir. O yaşamını, varlığını vatani, ülkesi ve halkına adanmıştır. Bunu hayata geçirirken gazetecilik, siyaset gibi kendisi açısından birincil sayılan araç ve yolları kullanır. Gelibolu'dan döndüğünde yazı yazabileceği gazeteler kapatıldığından kendini edebiyata verip "Vatan Yahut Silistre" yi yazmış, "Raz-ı Dil"

adlı bir başka tiyatroya başlamıştı. Magosa'da ise tüm kanallar tıkanmış, tek kanal olarak edebiyat kalmıştır. Namık Kemal de bu kanalı verimli bir biçimde kullanmıştır.

İlk olarak daha önce Raz-ı Dil adıyla başladığı oyunu tamamlamıştır. Bu oyunun adı değiştirilmiş ve Gülnihal olarak yayınlanmıştır. Ardından Akif Bey, Zavallı Çocuk ve Kara Bela'yı yazmıştır. İntibah adlı romanı ile bu romandan ayrı basılan önsözünü yazar. Cezmi romanına başlamış ancak bunu Midilli'de bitirebilmiştir. Eleştiri türündeki eserlerinin hemen hepsini bu dönemde Magosa'da yazar. Tahrib-i Harabat ve Takip, hem eski edebiyata olan tepkisini göstermesi hem de dostu Ziya Paşayı hedef alması açısından dikkat çekicidir. Bu dönemde daha çok eleştiriye ağırlık verir. Bunda içinde bulunduğu koşullar ve ruh durumunun etkili olduğu düşünülebilir. Yine eski edebiyatı hedef alan İrfan Paşa Muahezenamesi'ni yazar. Mes Prizons Muahezenamesi bu yolda yazdığı hacimli eserlerinden bir başkasıdır. Bunun dışında daha küçük boyutta yazdığı eleştirileri de vardır. Kaniye, Silistre Muhasarası onun çok sevdiği ve ilgi duyduğu tarih alanında yazdığı eserleridir. Bahar-ı Daniş'i ise vakit geçirmek amacıyla çevirmeye başlar. Bunu bölüm bölüm yayımlatmak arzusundadır. Böylelikle bir süre düzenli bir gelir de elde edecektir. Bu eserin kendisinden çok önsözü önem taşımaktadır. Rüya, Nevruz Beyin Tercüme-i Hali de bu dönemin ürünlerindedir.

Buna Magosa'da yazdığı az sayıdaki şiirini de eklemek gerekir. Namık Kemal siyasetle uğraştığı dönemde şiir yazmaz. Avrupa'dayken de bu nedenle az şiir yazmıştır. Magosa'da da şiire çok ağırlık vermez. Aslında şairliğini pek iyi bulmamaktadır. Ekrem ve özellikle Hamid'in önüne geçemeyeceğini görmüştür. Bir de yeni tarzda şiirler oluşturmamış olduğunu farketmiş olabilir. Gerçekten Kemal'in yeni tarz şiirleri çok azdır ve onları Midilli'de yazmıştır. Bu döneme denk gelmesi bir tesadüf değildir. Ülkenin içinde bulunduğu koşullarla ilişkilidir. O dönemde yitirilen savaşlar ve topraklar vardır. Şiirler genellikle ülkenin durumu karşısında Kemal'in acısını yansıtan birer çığlık niteliğindeki şiirlerdir. Ayrıca şiirler, düzenli bentler biçiminde yazılmasıyla geleneğimizle ilişkilidir. Belki biraz da bu nedenlerle şiirden uzak durup başka türlere yönelir. Böylelikle tiyatro ve eleştiri öne çıkar. Tiyatro konusunda diğer Tanzimatçılara örnek olacağını düşünmektedir. Şiirde Hamid'e öğreteceği bir şey göremez, ama tiyatrodaki bunu yapabileceğine inanır. Öğreteceği hususlar arasında tiyatro teorisine yönelik konular vardır. Nitekim manzum tiyatro konusunu Ekrem ve Hamid'le mektuplar aracılığıyla uzun uzun konuşup tartışırlar.

Magosa sürgünlüğü, kendisini fiziksel ve ruhsal olarak yıpratması; ayrılık, özlem nedeniyle üzülmeye ve ailesini üzmesi; zaman zaman maddi sıkıntılar çekip çektirmesi; kendisiyle birlikte arkadaşlarının cezalandırılmasına yol açması, onların çektiği sıkıntılar gibi nedenlerle Namık Kemal için üzüntü verici bir dönem olmuştur. Buna karşılık edebiyatçı bir Namık Kemal yarattığı için de sevinmek gerekir. Midilli'deki Namık Kemal'in edebiyatçı yanının ne kadar zayıf kaldığı dikkate alınırsa belki de Magosa sürgünlüğü yeni edebiyat için hayırlı olmuştur. Çünkü onun ölümünden sonra da özgürlük mücadelesi sürmüş, ama özgürlük çok geç gelmiştir. Bu mücadelede Namık Kemal de bundan fazla bir şey yapamayacaktı. Nitekim Midilli'de yaptıkları herhangi bir devlet adamından çok farklı olmadı. Ama o Magosa'da çektikleri ve edebiyatta ortaya koyduğu ürünlerle kalıcı oldu. Bu acıyı çekmiş olması nedeniyle kendisi adına üzülsük de edebiyat adına sevinmek gerekir.

KAYNAKLAR

- Ahmet Mithat (2002) Menfa / Sürgün Hatıraları (Hazırlayan: Handan İnci), İstanbul: Arma Yayınları.
- Akün, Ömer Faruk (1972) Namık Kemal'in Mektupları, İstanbul:İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları No: 1669
- Ali Ekrem (Bolayır) (1991), Ali Ekrem Bolayır'ın Hâtıraları (Hazırlayan: Metin Kayahan Özgül), Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları / 1285 .
- Bereketzade İsmail Hakkı (1997) Yad-ı Mazi (Hazırlayan: Mümtaz Habib Güven), İstanbul: Nehir Yayınları:142 Hatıralarla Yakın Tarih Dizisi:24.
- Dizdaroğlu, Hikmet (1995) Namık Kemal, Varlık yayınları.
- Göçgün, Önder (1999) , Namık Kemal'in Şairliği ve Bütün Şiirleri, Ankara: Atatürk Yüksek Kurumu Atatürk Kültür Merkezi Yayını:197.
- Gür, Alim (1998) Ebuzziya Tevfik Hayatı; Dil, Edebiyat, Basın Yayın ve Matbaacılığa Katkıları, Ankara: T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları / 2171,TTK Basımevi.
- Özön, Mustafa Nihat (1997), Namık Kemal ve İbret Gazetesi, İstanbul: Yapı Kredi Kültür Sanat Yayıncılık Ticaret ve Sanayi A.Ş.
- (1976)Vatan -yahut- Silistre 9.b., İstanbul : Remzi Kitabevi.
- Şemsettin Sami (1996) Kâmûsu'l-A'lâm 5 cilt (tıpkıbasım/facsimile) Ankara: Kaşgar Neşriyat
- Tansel, Fevziye Abdullah (C.1,1967 ; C.2, 1969; C.3, 1973; C.4, 1986) Namık Kemal'in Hususi Mektupları, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Yetiş, Doç.Dr.Kazım (1989) Namık Kemal'in Türk Dili ve Edebiyatı Üzerine Görüşleri ve Yazıları, İstanbul: İ.Ü. Edebiyat Fakültesi Yayınları No:3546.